

2. Лесных Е. В. Процессы архаизации общественно-политической лексики в 20-30-е гг. XX в. / Е. В. Лесных // Исследования по русскому и общему языкознанию. – Липецк, 2000. – С. 69 – 80.
3. Письменники запорізького краю. – Запоріжжя : Хортиця, 2002. – 580 с.
4. Славутич Я. Поезії та поеми / Я. Славутич. – Едмонтон : Славутич, 2004. – 176 с.
5. Струганець Л. С. Архаїзми у словниковому фонді української мови / Л. С. Струганець // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць. – Харків, 2000. – С. 139-149.
6. Чабаненко В.А. Січ духовна / В.А. Чабаненко. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2007. – 220 с.

Анотація. Стаття присвячена вивченню впливу застарілої лексики на формування мовної та етнокультурної сутності таких поетичних образів, як Дніпро, Хортиця, степ у творчості сучасних українських поетів.

Ключові слова: архаїчна лексика, концептосистема, природні реалії, історизми, архаїзми.

Summary. In the formation of concept system «natural reality» archaic vocabulary has powerful figurative and expressive potential which makes it possible to enrich the poetic images and give them different emotional shades. The theme of the article is expressive and stylistic potential of archaic vocabulary in the work of Victor Chabanenko and Yara Slavutych. The choice of theme called interest due to the problems of the vocabulary of the Ukrainian language, including the study of processes archaization of the vocabulary and the functioning of obsolete words in literature.

Despite the significant amount of linguistic work in the field of research the expressive features of historicisms and archaisms, it is necessary to note the absence of coherent analysis, where this problems highlighted in the works of Lower Dnieper's modern authors, including the study of visual, symbolic and conceptual meaning Dnieper, Khortytsya, prairie by archaic vocabulary.

The relevance of the article is to analyze individual style of features of archaic vocabulary. The purpose of the article – to identify and analyze the composition, semantic and stylistic features of archaic words in the work of Victor Chabanenko and Yara Slavutych, to ground expressive and stylistic significance of these units in the total structure of concept system of Lower Dnieper's «natural reality».

Actualization of archaic vocabulary in the works of Lower Dnieper's poets, especially Yara Slavutich and Victor Chabanenko, says that historicism and archaisms understood them as a means of stylistic expression. In the process of usage the vocabulary writers are not limited to updating specific lexical item. They appeal to archaic grammatical forms of individual words, archaic word creation models, which makes it possible to reproduce the lost, or create new words for old patterns.

Key words: archaic vocabulary, concept system, natural reality, historicisms, archaisms.

Отримано: 26.07.2015 р.

УДК 811.161.2.801.8

Юрченко Т.Г., Митяй З.О.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПРЕСИВІВ У МОВІ МАС-МЕДІА

Вагомий внесок у розбудову поняття стилістики експресивних засобів української мови зробили вітчизняні мовознавці. Докладено чимало зусиль, щоб розв'язати такі важливі питання, як от: особливості функціонування виражально-зображальних засобів української мови в творах художньої (В.С. Ващенко, С.Я. Єрмоленко, А.П. Коваль, І.Г. Чередниченко) та публіцистичної (Ж.В. Колоїз, Т.А. Космеда, О.А. Стишов) літератури, розширення стилістичних можливостей літературної мови в процесі складання її норм (М.П. Жовтобрюх, Г.М. Колесник, М.М. Пилинський, В.М. Русанівський та інші вчені). Здобуто цінний досвід, зібрано й проаналізовано значний фактичний матеріал. Все це створило надійну базу для нових, синтезуючих студій, у тому числі й для комплексного вивчення експресивних засобів української загальнонародної мови.

Потреба всебічного дослідження експресивних засобів мови вимагає передусім чіткого визначення теоретичних засад, практичного осмислення поглядів мовознавців на основі категорії мовної експресії. На думку О.С. Ахманової, експресія – це “виражально-зображальні якості мовлення, що відрізняють його від звичайного (або стилістично нейтрального) і надають йому образності та емоційного забарвлення” [1, 524]. Так само експресію тлумачать Д.Е. Розенталь і М.О. Теленкова [9, 535], Д.І. Ганич та І.С. Олійник [3, 74]. За В.П. Григор'євим, експресія – це

виразність, те, що передбачає вираження нейтрального (наприклад, якогось художнього) змісту [4, 137].

Розуміючи під експресивністю “логіко-емоційну виразність, явище особливої інтенсивності мови”, А.К. Мойсієнко відносить до експресивних найменувань такі, що за своєю природою містять власне оцінну характеристику (зневажливість, збільшеність, згрубілість, поблажливість, пестливість, зменшеність тощо) [8, 34]. В.А. Чабаненко розглядає експресивність як у характеристичному, так і в ономасіологічному аспектах. Як слушно зауважує дослідник, “експресивність вважається неодмінною ознакою будь-якого okazіонально утвореного нового слова”, тобто слово відзначається якоюсь емоційно-експресивною ознакою так, як вона ще ніким не була названа [11, 9]. Звичайно, okazіональне словотворення є досить активним серед інших неологічних процесів сьогодення. Звільнення від різноманітних цензурних та інших обмежень сприяє розкутості мовлення, більшій свободі вираження, активізації індивідуального словотворення.

Імовірно, мають рацію ті дослідники, які стверджують, що експресивність може бути як об’єктивною, так і суб’єктивною. Суб’єктивною є тільки та інтенсифікована виразність, яка виникає внаслідок авторської (особливо okazіональної) мовотворчості та внаслідок індивідуально-асоціативного сприйняття мовних одиниць. “Експресивність же, що відклалася в самій системі мови і пов’язується з природною властивістю мовного засобу, слід кваліфікувати як об’єктивну. Суб’єктивна експресивність створюється, а об’єктивна – відтворюється” [11, 9].

Вживаючи поняття “експресивно-стилістичне забарвлення”, маємо на увазі емоційну та оцінну його характеристики. Емоційне забарвлення буває піднесеним (урочистим, пафосним), зниженим і фамільярним; оцінне – меліоративним (семантично позитивним) і пейоративним (семантично негативним). У зв’язку з цим до експресивів відносимо експресивні засоби мови, інтенсифікована виразність яких забезпечується: а) мовноструктурними засобами, передусім okazіональними (семантикою, звуковим складом, афіксацією тощо); б) різноманітними способами і прийомами стилістичної обробки мовних елементів (трансформацією усталеної форми, в тому числі й фразем, актуалізацією внутрішньої форми слова тощо); в) застосуванням стилістичних фігур (каламбуру, ампліфікації, плеоназму тощо); г) використанням тропів.

Актуальність теми визначається також сучасною тенденцією української літературної мови до її “орозмовлювання”, зокрема до актуалізації експресивних засобів впливу на слухача (читача); потребою теоретичного осмислення основних понять стилістики експресивних засобів; виявленням взаємозв’язків між індивідуальним okazіональним словотворенням та стилістичними колоритами мови.

Мета статті полягає у виявленні виражальних потенцій мови публіцистичних текстів, у вивченні механізмів, за допомогою яких породжуються різні експресивні ефекти мовлення.

Для досягнення поставленої мети розв’язано такі завдання: обґрунтовано теоретичні засади дослідження експресивних розмовних засобів мови мас-медіа; проаналізувано мовно-структурні засоби (семантика, афікси), за допомогою яких забезпечується експресія розмовності; виокремлено характерні способи і прийоми стилістичної обробки мовних елементів; встановлено засоби емоційно-оцінної характеристики предметів, явищ, процесів у мові мас-медіа.

Об’єкт дослідження – стилістичні засоби експресії в мові мас-медіа.

Предмет аналізу – мовні елементи, за допомогою яких забезпечується мовленнєва (мовна) інтенсифікована виразність.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні явищ експресивізації висловлювань, у спробі систематизувати існуючі класифікації мовних засобів експресії, у практичному ілюструванні теоретичного матеріалу прикладами.

Основними джерелами фактичного матеріалу є експресивні слова і вирази, вилучені шляхом суцільної вибірки з мови українського телебачення на каналах СТБ (Вікна), новини на Першому національному, Факти ICTV та ін.

Загальновизнаною є думка, що мас-медіа загалом, і газетно-журнальна публіцистика зокрема, відіграють важливу роль у розвитку мови. Мовознавець Т.А. Коць зазначає, що “сьогодні динаміка розвитку мовних норм, а отже, й характеру мовних уподобань визначається не сферою художнього стилю (що було характерно, наприклад, для XIX ст.), а сферою засобів масової інформації. Це зумовлюється тим, що інформаційний простір значно ширший і ЗМІ щодо впровадження мовної норми мають більші можливості. Тут відображаються живомовні процеси, виразно простежуються тенденції розвитку мови” [7, 44].

Про роль періодичних видань влучно висловився Е.Г. Туманян, наголошуючи, що вони в кожному суспільстві є “активнодіючим і оперативним органом, за допомогою якого вони здійснюють відбір, обробку, нормалізацію, втілення та закріплення мовних форм, нових слів, термінів, різних будівельних елементів і лексичних запозичень” [12, 18]. На основі цього можемо

зробити узагальнення, що ЗМІ і зокрема публіцистичні тексти є певною мірою полем експериментувань та апробації всього нового, що з'являється у мові, оперативно реагуючи на суспільні зміни. Розглянемо особливості цього функціонального стилю в сьогоденні, що сприяють такій динаміці лексичного складу публіцистики і активному вживанню в мові мас-медіа оказіональних експресивів.

Найбільш переконливо втілюють у собі ознаки експресивності саме оказіоналізми, адже будь-яке оказіонально вживане слово, на думку багатьох дослідників, вже само по собі експресивнема [4; 10; 11]. Відповідно до сказаного, пропонуємо таке визначення: оказіоналізм – це нове на певний час функціонування мови слово або стійке сполучення слів (нове за значенням і за формою, або тільки за значенням, або тільки за формою), створене за аналогією або з порушенням законів емпіричної продуктивності, яке відповідає потребам спілкування й ускладнене експресивно-оцінним значенням.

На сьгодні у мас-медійному мовленні виявлено значну кількість оказіоналізмів, що різняться своїми функціями та експресивно-стилістичним потенціалом. Такі новотвори реалізують функцію впливу на розум і почуття читачів, що разом з інформативністю належить до основних завдань преси. Вони використовуються для надання висловлюванню піднесеної, пафосної, комічної, іронічної, зневажливої, сатиричної чи саркастичної експресії та ін. Пор. у контексті: *Емоції Єреваномайдану не вибухають; Ми все-таки в післямайданівській країні; Це – Французька республіка, яка не є підписантом меморандуму; Березовський фінансував опозицію, щоб досадити кремлівському карлику; Зелені чоловічки – це російський кадровий спецназ.*

Конкретні стилістичні функції авторських неологізмів відзначаються різноманітністю та ситуативністю. Переважають журналістські інновації з негативно-оцінною семантикою, розмовно-зниженими, іронічними, сатиричними, гумористичними відтінками значення. Нерідко вони виконують викривальну функцію або використовуються як інструмент журналістської гри зі словом: *Дикий Схід* (за аналогією до Дикий Захід), *примусовий русизм* (за аналогією до расизм). Пор. також: *факти великого дерібану, безпорадна Рада, кишенькова армія, ура-патріотична програма, жертви селфоманії, чи правий Правий сектор?* тощо.

Значну кількість експресивів становлять інновації, мотивовані антропонімами. Відомі неологізми свідчать про яскраво виражений антропоцентричний характер сучасного словотворення: *ВВП* (ініціали Володимира Путіна); *тітушки*; *тимошенківці*, *йовбаки* (відповідно від прізвищ Тітушко, Тимошенко, Йовбак).

Яскраву пейоративну семантику мають утворення, мотивовані власними іменами наших сучасників (в основному відомих політиків чи діячів культури й мистецтва). Екстралінгвальні чинники формують відповідно їх негативно-оцінні конотації: *ляшкізм процвітає; ВВП диктує правила; були тітушки – стали йовбаки; чикотилити* тощо.

Значне місце посідають лексеми, збагачені експресією розмовності, що мають помірний, слабкий та сильний вияв експресивності. Основним механізмом функціонування авторських інновацій є словотворення за аналогією до конкретної нормативної (узуальної), а часом також до оказіональної одиниці шляхом заміни в ній певного дериваційного компонента, що спричиняє зміну семантики всього слова: *кнопкодавлять; донбасить; барикадизація; колубмбізація країни; лякачки; мажорство*. Пор. також: *Цистерни фітілюють; Це – місцеві вибори, які десь маякуют про головне.*

Словотвірні механізми мовної експресії у досліджуваних текстах актуалізуються як за допомогою відомих в українському словотворі способів (найчастіше їх поєднанням), так і з використанням непродуктивних у сучасній українській мові способів побудови нових слів (це передусім семантична деривація, що ґрунтується на метафорі, метонімії, розширенні або звуженні значень). Пор. семантичні деривати в контекстному оточенні: *Правий сектор називає своїх колег закарпатськими Робінзудами; Влітку бійці обходять через зеленку; Зі старого терміналу кіборги відступили, але це був маневр; Коли Янукович звернувся до Європи, потім зрозумів, що сім'я чинить опір.*

Експресивне мовлення активізує афіксальне розростання слова, про що свідчить зокрема наявність у пресі лексичних одиниць, утворених за допомогою кількох різновидів морфологічного словотвору: аббревіації й афіксації (*гереушники*), основоскладання й афіксації (*укропівці, євромайданівці*), словоскладання й афіксації (*кнопкодавство, гумконвойний, арттерапевтний*).

На тлі суспільного протистояння особливою продуктивністю відзначаються експресиви, побудовані за моделями префіксальних утворень із семантикою заперечення або протиставлення: *несезон; антимайдан; антитерор, антирекорд.*

Актуалізуються також утворення, породжені активним ставленням суспільства до доквілля, екологічних проблем. Наприклад, вивільнення частини слова *еко-* або її поєднання з питомими українськими основами, забарвленими конотацією ментальності, створює об'єктивну експресію

образності та позитивної емоції. Наприклад: *Будуймо еко-Україну разом; Екомайдан зібрав на площі сотні людей* тощо.

Інтенсифікована виразність уможливорюється використанням складних та складноскорочених слів, абрєвіатур. Це зумовлено більшою семантичною місткістю таких утворень і відповідає тенденції до економії мовних засобів: *українська блогосфера; нафтомахінатори; туговуха влада; дингра; білосердечні; АТО; деза*. Експресія розмовності, прагнення висловитися лаконічно і з економією зусиль, сприяють актуалізації утворень на зразок: *Інфу пустили навманья; Зібрали переконливі фотодоки*. Сильним виявом експресивності позначені передусім композитні утворення. Наприклад: *11 січня кияни назвали Днем людопаду; За останній рік жертвами селфманії стали сотні людей*. Експресивна функція індивідуально-авторських інновацій може реалізуватися також без порушення дериваційних мовних норм: через використання семантичних окаціоналізмів, тобто узуальних слів з контекстуально мотивованим значенням: *зелені чоловічки; чорні чоловічки; українська принцеса*.

Нерідко журналісти апелюють до фразеологічних джерел, особливо тих, що приваблюють їх влучністю та образністю. Простежується тенденція широкого вживання фразеологізмів, що мають на меті дати негативну оцінку кому-, чому-небудь, або створити комічно-іронічний ефект, висміяти когось, розвінчати політичних опонентів, викрити і засудити певні негативні суспільні явища, риси характеру і вади людей. У сучасному осмисленні поведінкових реакцій українського політикуму такі фрази несуть додаткове стилістичне та ідейне навантаження, формуючи переважно експресію іронії, сарказму. Наприклад: *стару мавпу новим трюкам не навчиш; голосно ловили – тихо відпустили; крутий, як торець Букінгемського палацу; ці руки нічого не крали*.

У мові телебачення виокремлюємо також приклади використання трансформованих фразеологізмів. Свідоме відхилення від фразеологічної норми веде не лише до зрушень у семантиці фразеологізму, а й до набуття ним нових експресивних відтінків. Напр.: *суміщати приємне з приємним; гріють крісла в парламенті, але нари вони так і не гріють; шлях до серця депутата лежить через його шлунок*.

Помірний вияв експресивності мають окаціоналізми з конотацією ментальності, семантика яких мотивована об'єктивним зіставленням соціомовного досвіду та передбачуваних ситуацією спілкування, але не закріплених в узусі побудов на зразок: *Ростовщина* (за аналогією до Київщина, Житомирщина); *афроукраїнці* (за аналогією до афроамериканці).

Отже, мова мас-медіа, зокрема телебачення, переконливо свідчить, що в умовах суспільної нестабільності, протистоянь, формування нових засад державотворення ведеться постійний пошук і актуалізується використання нових засобів експресії на тлі інформаційного стандарту і стереотипних висловів.

Актуалізовані в цій статті проблеми мовленнєвої експресії на тлі окаціонального словотворення та семантико-стилістичних настанов автора формують перспективи подальшого вивчення лінгвістами, оскільки виявляють людський чинник та прогнозують мовний розвиток. Проте масштаби названої проблеми, розмаїття якісних і кількісних характеристик експресивів не дають підстав вважати отримані результати вичерпними й остаточними, вони потребують подальшого ґрунтовного дослідження із залученням ширшого матеріалу.

Список використаних джерел

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – [2-е изд., стер.] – М : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. – 608 с.
2. Винокур Г.О. О языке художественной литературы: учебное пособие / Григорий Осипович Винокур // Сост. Т.Г. Винокур; Предисл. В.Г. Григорьева. – М. : Высш. шк., 1991. – 445 с.
3. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
4. Григорьев В.П. Будетлянин / В.П. Григорьев. – М. : Языки русской культуры, 2000. – 812 с.
5. Колоїз Ж.В. Українська окаціональна деривація: [Монографія] / Ж.В. Колоїз. – К. : Акцент, 2007. – 310 с.
6. Космеда Т.А. Лексичні інновації ХХ-го сторіччя: статус і шляхи творення (на матеріалі дискурсу історичного словника ХХ-го сторіччя) / Т.А. Космеда // Матеріали IV-ої Міжнародної наукової конференції (Днепропетровск, 2009) ; Сост. Т.С. Пристайко. – Д. : Пороги, 2009. – С. 24-27.
7. Коць Т.А. Мовні смаки і сучасні тенденції у загальнолітературній нормі (на матеріалі газет 90-х рр.) / Т.А. Коць // Культура слова. – К., 1998. – Вип. 51. – С. 44-52.
8. Мойсієнко А.К. Експресивні відприкметникові назви / А.К. Мойсієнко // Українська мова і література в школі. – 1985. – № 1. – С. 34-37.

9. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь трудностей русского языка // Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова. – 3-е изд. – М. : Айрис-пресс, 2003. – 832 с.
10. Стишов О.А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ ст. / О.А. Стишов // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С. 7-21.
11. Чабаненко В.А. Стилістика експресивних засобів української мови: [Монографія] / В.А. Чабаненко. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 351 с.
12. Язык и массовая коммуникация: Социолингвистическое исследование / Отв. ред. Э. Г. Туманян. – М. : Наука, 1982. – 254 с.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню експресивних засобів сучасного українського мас-медійного мовлення. На розмаїтому фактичному матеріалі проаналізовано функціональні особливості експресивів, інтенсифікована виразність яких забезпечується мовноструктурними засобами, різноманітними способами і прийомами стилістичної обробки мовних елементів.

Ключові слова: експресивність, експресія, okazionalizmi, трансформовані фразеологізми, журналістські інновації.

Summary. The article has been devoted to the researching of the expressive means of modern Ukrainian mass media broadcasting. On a variety of factual material analyzed functional features expresiv, intensified expressiveness which is provided by monostructure means, various methods and techniques of stylistic processing of language elements (transformation of existing forms, including razem, actualization of the inner form of the word, and etc.); the use of stylistic figures (pun, amplification, pleonasm, etc.); the use of tropes.

The relevance of the topic is determined by the modern tendency of the Ukrainian literary language in its "gosmolyany", in particular to the actualization of the expressive means of influence on the listener (reader); the need for a theoretical understanding of the basic concepts of stylistic expressive means; identifying relationships between individual okazaniem slavotinek and stylistic flavor of the language.

The goal of this article is to identify the expressive potential of the language of publicistic texts in the study of the mechanisms through which are generated by the various expressive effects of speech.

To achieve this goal the following tasks has been solved: the theoretical basis of the study of the expressive means of the spoken language of the media; proanagen linguistic-structural means (semantics, affixes), through which the expression of Rosemount; the typical methods and techniques of stylistic processing of language elements; tools are installed emotionally-evaluative features of objects, events, processes in the language of mass media.

The object of research is the stylistic means of expression in mass media speech.

The subject of analysis is the language elements, which provide speech (language) intensified expressiveness.

Analyzed that in conditions of social instability, conflict, formation of new foundations of the state are always searched and updated using new means of expression on the background information of the standard and stereotyped expressions.

Updated in this article the problems of verbal expression on the background had influence of word-formation and semantic-stylistic attitudes of the author shape the prospects for further study by linguists as detect human factor and predict speech development. However, the extent of these problems, a variety of qualitative and quantitative characteristics expresiv not substantiate the results obtained exhaustive and final, they require further in-depth research involving a wider material.

Key words: expressive, expression, okazionalisms, transformed idioms, journalistic innovation.

Отримано: 20.07.2015 р.